

Genus 2016 – för forskning i framkant

Ett underlag för forskningspolitiken

2015-05-06

Att: Helene Hellmark Knutsson, minister för högre utbildning och forskning

Inledning

Nationella sekretariatet för genusforskning har samlat in förslag från landets genusvetenskapliga forskningsmiljöer på vad som behövs för att säkerställa ett starkt och internationellt framgångsrikt genusforskningsfält i Sverige.

Nationella sekretariatet för genusforskning är en enhet vid Göteborgs universitet som arbetar med att öka genomslaget för forskning och kunskap om genus och jämställdhet inom akademien och i samhället som helhet. Sekretariatet utgår från regeringens uppdrag till Göteborgs universitet att i ett rikstäckande perspektiv främja genusforskning.

I detta underlag presenteras först en sammanfattning av de huvudsakliga åtgärdsförslagen som formulerats av de genusvetenskapliga miljöerna. Därefter lyfts två strategiska forskningspolitiska frågor: genusforskningens villkor och ojämställdhet i akademien. Inom dessa områden ges sedan konkreta förslag på strategiska och strukturella åtgärder.

Sammanfattning

Nedan listas en sammanfattning av de mest centrala åtgärdsförslagen:

- **Förbättra tjänstestrukturerna:** Genusforskningen behöver förbättrade tjänstestrukturer som säkras på lärosätetsnivå. Det handlar om att utlysa professorer, lektorat och forskarassistenttjänster. För att ytterligare möjliggöra ämnets tvärvetenskaplighet behövs även nya genusforskarskolor och en förstärkning av existerande genusforskarskolor.
- **Säkerställ genus- och jämställdhetskompetens i bedömningsgrupperna:** Forskningsrådets beredning och bedömning av genusvetenskap och annan resursmässigt eftersatt tvärvetenskaplig forskning måste förbättras. Det bör ske genom att säkerställa genus- och jämställdhetskompetens i berednings- och bedömningsgrupperna samt att jämställdhetsintegrera de bedömningsverktyg som används vid forskningsråden. Dessa verktyg behöver även utvecklas för att kvalitetssäkra tvärvetenskaplig forskning.
- **Öka basanslagen:** Basanslagens andel av de totala forskningsmedlen bör ökas. Högskolesektorns basfinansieringssystem bör därtill granskas och utvecklas för att säkerställa mer jämställda och jämlika förutsättningar.
- **Integrera genusforskning i strategiska utlysningar:** Det är viktigt att strategiska satsningar inte enbart inriktas på forskning kring jämställdhet, utan även integrerar genusforskning i vidare bemärkelse. Samtliga strategiska utlysningar bör efterfråga genusforskning och forskning med genusperspektiv.
- **Jämställdhetsintegrera akademien:** Ojämställdhet är en grundläggande del av hur universitet och högskolor är organiserade, vilket både direkt och indirekt påverkar verksamhetens utförande och kvalitet. Akademien behöver därför jämställdhetsintegreras i likhet med övrig offentlig sektor, vilket innebär att ett jämställdhetsperspektiv integreras i den ordinarie verksamheten.

Genusforskning – en bakgrund

Svensk genusforskning är, precis som annan kritisk forskning, ett expansivt, mångfacetterat och i grunden tvärvetenskapligt forskningsfält. Överlag utvecklas detta fält för närvarande på flera sätt – teoretiskt och empiriskt, vetenskapskritiskt och behovsmotiverat, i såväl Norden som internationellt, samt genom att överskrida traditionella ämnes- och disciplinräns.

Samtidigt förmår inte de forskningsfinansiella strukturerna möta upp denna utveckling. Villkoren för genusvetenskap som självständig ämnesdisciplin, liksom ämnesintegrerad genusforskning, är undermåliga. Därför är det angeläget att såväl forskningsråd som lärosäten säkerställer rättvisa och likvärdiga ekonomiska och organisatoriska förutsättningar för forskningsfältet som helhet. Det förutsätter en grundläggande förståelse för genusforskningsfältets samtida utveckling och status. Till att börja med är det viktigt att tydliggöra de olika delarna inom forskningsfältet:

- *Genusvetenskap*: tvärvetenskaplig ämnesdisciplin som organiseras vid genusvetenskapliga institutioner eller motsvarande centrumbildningar
- *Ämnesintegrerad genusforskning*: att i sin forskning, oavsett disciplin, huvudsakligen problematisera genus som fenomen
- *Genusperspektiv*: att i sin forskning i viss utsträckning tillämpa kunskaper, teorier och begrepp från genusforskning.

En tydlig inriktning inom genusforskning är utvecklandet av ett intersektionellt förhållningsätt. Det vill säga, forskning som visar hur förtryck skapas genom en samverkan mellan olika maktrelationer som ras, kön, sexualitet, klass, ålder, funktionsvariationer och könsuttryck. I Sverige har begreppet intersektionalitet fått starkt fäste i såväl genusforskningen som i den politiska diskussionen om makt, ojämlikhet och diskriminering. Det gör det relevant att tala om intersektionalitet som ett sammanlänkande perspektiv mellan genusforskning och annan kritisk forskning, som exempelvis queerforskning och forskning om rasism.

Ett annat viktigt tydliggörande handlar om genusforskningens relation till jämställdhetsforskning, jämställdhetspolitik och praktiskt jämställdhetsarbete. Genusforskning bidrar med kritisk granskning av och kunskapsstöd till arbete för jämställdhet. Forskning om jämställdhet benämns ofta jämställdhetsforskning, och är en av flera delar av genusforskningsfältet som problematiserar jämställdhetspolitikens utformning och genomförande. Genusforskning blandas ofta felaktigt ihop med jämställdhetsarbete och jämställdhetspolitik. Även om dessa fält ibland hänger ihop, och genusforskningens bidrag är viktiga för att utveckla jämställdhet i teori och praktik, så forskar flertalet genusforskare om helt andra saker. Dessutom är det viktigt att värna om genusforskningens autonomi i förhållande till jämställdhetspolitiken.

Åtgärdsförslag: Genusforskning

Infrastrukturella förutsättningar

Tjänstestrukturer för genusforskning behöver förbättras så de bättre överensstämmer med fältets utveckling och teoretiska bredd. Genusforskningen i Sverige bedrivs till stor del av juniora forskare med osäkra anställningsvillkor. Detsamma gäller många av de seniora forskarna. Förutom de positioner som finns i genusvetenskap är det ovanligt med doktorandanställningar, lektorat eller professurer med genusinriktning inom olika discipliner. Genusforskning behöver långsiktigt hållbara tjänstestrukturer som säkras på lärosätetsnivå.

- För att ytterligare möjliggöra ämnets tvärvetenskaplighet och skapa en långsiktigt stabil struktur, bör befattningar med genusinriktning inom fler ämnen än genusvetenskap inrättas.
- Utlysningar bör göras för att satsa på yngre och juniora forskare inom genusforskningen, till exempel forskarassistenter och biträdande lektorat.

- Kommande forskningsproposition behöver föreslå åtgärder för att säkerställa nyetablering av genusforskarskolor och förstärkning av existerande genusforskarskolor.
- Det är viktigt att fortsatt integrera genusforskning inom alla ämnesområden och discipliner, särskilt där detta inte har skett ännu eller är fragmenterat.
- Tillgängliggörandet av svensk genusforsknings resultat bör underlättas och säkras, vilket kan ske genom fortsatt finansiellt stöd till de förlagsfria vetenskapliga tidskrifter som publicerar genusvetenskapliga forskningsresultat.

Beredning och kollegial bedömning

Genuskompetensen i forskningsrådets och övriga forskningsfinansiella organisationers berednings- och bedömningsarbete behöver säkerställas och förbättras. Det handlar om att ansökningar i ämnesintegrerad genusforskning såväl som i genusvetenskap ska få en rättsäker och rättvis bedömning. Ofta, men inte alltid, är det genusforskningens tvärvetenskapliga karaktär som skapar bekymmer. Detta gäller både vid beredning och vid finansiering, när genusforskningen ska rymmas i befintliga system präglade av traditionella ämnesindelningar som exempelvis humaniora/samhällsvetenskap och naturvetenskap/teknikvetenskap. Statliga forskningsråd behöver etablera en struktur med kvalitetssäkrade rutiner för att bereda och bedöma genusforskningsfältet.

- Ge förtydligade instruktioner till svenska forskningsråd att säkerställa rättsäker bedömning av genusforskning och kritisk, tvärvetenskaplig forskning i vid bemärkelse.
- Genuskompetens måste finnas inom alla vetenskapsområden på forskningsråden, inte enbart inom humaniora och samhällsvetenskap. Att prioritera genusforskning inom humaniora och samhällsvetenskap riskerar att missgynna forskare inom andra vetenskapsområden. Rekrytering av sakkunniga behöver breddas för att uppfylla kunskapskraven för att i förlängningen säkerställa kvalitet i berednings- och bedömningsprocessen.
- Bedömningsgruppernas arbete måste baseras på uppdaterade kunskaper om nuvarande kunskapsläge inom forskningsfältet. Forskningsråden måste säkerställa relevant och adekvat kompetens i bedömningsgrupperna.
- Inrätta en rådgivande, forskningspolitisk genuskommitté under utbildningsdepartementet med uppdrag att följa upp och ge förslag om utvecklandet av genusforskningsfältet, med förlaga i KIF-kommittén i Norge eller EUs Gender Advisory Group till Horisont 2020
- Återinrätta expertrådet för genus på Vetenskapsrådet för att förbättra bedömning och beredning av ämnesintegrerad genusforskning.

Strukturella åtgärder

- För att möjliggöra lärosätusbaserade och riktade satsningar på genusforskning, kritisk forskning och annan resursmässigt eftersatt tvärvetenskaplig forskning måste basanslagens andel av de totala forskningsmedlen ökas.
- Fördelningen av basanslag och externa forskningsmedel är inte jämnt fördelad mellan kvinnor och män. Det finns också fördelningssvårigheter mellan discipliner, samtidigt som tvärvetenskaperna systematiskt missgynnas av dagens ämnesorienterade beredningsgrupper. Därför bör högskole- och universitetssektorns finansieringssystem granskas och utvecklas för att säkerställa ett basfinansieringssystem som ger bättre och mer jämlika förutsättningar.
- System för att säkerställa forskningens kvalitet (Vetenskapsrådets Fokus, med flera) bör jämställdhetsintegreras och präglas av ett genomgående genusperspektiv. Dessa system bör därutöver utformas så att de förmår hantera kvalitetssäkring av genusvetenskaplig forskning, ämnesintegrerad genusforskning, samt övrig tvärvetenskaplig och kritisk forskning.

- Regeringens beslutade Strategi för forskningssamarbete och forskning inom utvecklingsarbetet 2015 – 2021 (UF2014/80398/UD/USTRYR) har starka skrivningar vad gäller genus och jämställdhet. Denna beslutade strategi och kommande forskningsproposition bör harmoniera.

Strategiskt viktig forskning

- Vid samtliga strategiska utlysningar (excellensmedel, strategiska forskningsområden, forskningsprogram och motsvarande) bör genusforskning och forskning med genusperspektiv efterfrågas.
- Strategiska satsningar bör inte enbart inrikta sig på forskning kring jämställdhet, utan även integrera frågor om genusforskning och annan kritisk forskning i vidare bemärkelse.¹
- Forskare inom ämnesintegrerad genusforskning ser särskilt behov av öronmärkning av medel.
- Förbättra miljöstödet till etablerade och framväxande genusforskningsmiljöer.
 - Finansiera fortsatt uppbyggnad och utveckling av befintliga Centres of Gender Excellence.
 - Gör en strategisk satsning på nya starka genusforskningsmiljöer inom tvärdisciplinära områden. Dessa utlysningar kan vara orienterade kring ett antal samhällsutmaningar. Utlysningen bör formuleras utifrån utvärderade erfarenheter från tidigare Centres of Gender Excellence.²

Ojämställdhet i akademien – en bakgrund

Ojämställdhet är en grundläggande, strukturerande del av hur universitet och högskolor är organiserade, vilket både direkt och indirekt påverkar verksamhetens utförande och kvalitet. Oavsett vart blicken riktas i högskolesektorn finns forskningsbaserad kunskap om att dess organisationer både verkar utifrån och bidrar till att upprätthålla ojämställdhet.

Akademien ska därför jämställdhetsintegreras, i likhet med övrig offentlig sektor, vilket innebär att ett jämställdhetsperspektiv integreras i den ordinarie verksamheten. För att uppnå jämställdhet behövs samtidigt en översyn av i vilken mån nationella jämställdhetspolitiska mål efterlevs på svenska universitet och högskolor. Att jämställdhetsintegrera akademien skapar även en efterfrågan på och ökat intresse för genusforskning i vid bemärkelse, inte minst i relation till behovet av genuskunskaper i utvecklandet av utbildningsprogram och kursutbud.

På samma sätt som det praktiska jämställdhetsarbetet på ett problematiskt sätt sammanblandas med genusforskningen, riskerar dock fokus på praktiskt arbete för jämställdhet i akademien att blandas ihop med genusforskning. Det är centralt att arbeta med båda processerna parallellt och separat; att stärka genusforskning och annan kritisk forskning på bred front kan gagna arbetet med i jämställdhet i akademien, men det är viktigt att dessa inte sammanblandas.

¹ Jämför med hur 2012 års innovations- och forskningsproposition inte alls nämner genus utan endast forskning kring ”praktiskt jämställdhetsarbete” (Forskning och innovation, prop. 2012/13:30 s. 116 ff.).

² Vetenskapsrådet (2011) Evaluation of “Centres of Gender Excellence”. Vetenskapsrådets rapportserie 5:2011.

Åtgärdsförslag: Ojämslällhet i akademien

Infrastrukturella förutsättningar

- Akademien bör jämställdhetsintegreras i likhet med övrig offentlig sektor, vilket innebär att ett jämställdhetsperspektiv integreras i den ordinarie verksamheten.
- Genomför en nationell kartläggning av organisering och genomförande av arbete för jämställdhet, likabehandling, breddad rekrytering och mångfald vid lärosäten.
- Utveckla ett nationellt system för uppföljning av indikatorer om jämställdhet i akademien.
- Följ upp jämställdhetens utveckling inom akademien på årsbasis och per lärosäte.
- Inför ekonomiska sanktioner för de universitet och högskolor som inte uppfyller rekryteringsmål för professorer och andra strategiska mål.
- Förtydliga hur långsiktiga jämställdhetsåtgärder vid svenska högskolor och universitet ska koordineras och hur samverkan mellan departement, forskningsfinansiärer, myndigheter och lärosäten ska organiseras.
- Arbetet med jämställdhet i akademien behöver ökade resurser och stärkt mandat samt bör bedrivas med ett intersektionellt perspektiv.

Forskande kvinnors och mäns villkor

- Fördelningen av arbetsuppgifter i akademien bör jämslällas så att både kvinnor och män kan avancera i forskningssystemet. Det kan handla om hur tjänsterna struktureras i termer av forsknings- och undervisningstid. Systemet i dag bygger på en premiering av tidigare forskningsprestationer och om kvinnor ägnar mer tid åt undervisning missgynnas de karriärmässigt. Högskolesektorn behöver både eftersträva en förändrad syn på vad som är vetenskapligt meriterande och se till att kvinnor och män har lika stort utrymme för forskning i sina tjänster.
- Ett särskilt uppdrag bör genomföras för att kartlägga de ojämslällda villkoren för juniora och unga forskare, med utgångspunkt i en intersektionell förståelse. Uppdraget bör resultera i ny kunskap om hur kön, etnicitet, ålder och klass samverkar, liksom rekommendationer på nödvändiga, framåtsiktande reformer inom högskolesektorn som helhet.

Avsändare

Förslagen på åtgärder kommer från genusforskningsmiljöerna. Nationella sekretariatet för genusforskning har mellan februari och april 2015 samlat in och sammanställt forskarnas förslag samt samordnat den remissrunda som ligger till grund för dokumentet. För mer information, var vänlig kontakta Ulrika Helldén, ulrika.hellden@genus.gu.se, 031-786 49 27.

Medverkande aktörer

Blekinge tekniska högskola

Teknovetenskapliga studier

Göteborgs universitet

- Centrum för genusforskning
- Institutionen för kulturvetenskap, ämneskollegiet genusvetenskap

Karlstads universitet

Centrum för genusforskning

Linköpings universitet

- Forum för genusvetenskap och jämställdhet
- Tema Genus
- Hälsouniversitetet, Avdelning för genus och medicin

Luleå tekniska universitet

Avdelningen för arbetsvetenskap, Forskningsämnet genus och teknik

Lunds universitet

Genusvetenskapliga institutionen

Mittuniversitetet

Forum för genusvetenskap

Stockholms universitet

Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap, ämneskollegiet genusvetenskap

Sveriges genusforskarförbund

Södertörns högskola

Institutionen för kultur och lärande, ämneskollegiet genusvetenskap

Umeå universitet

Umeå centrum för genusstudier

Uppsala universitet

Centrum för genusvetenskap

Örebro universitet

Centrum för feministiska samhällsstudier